

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

13414

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

דיני מוקצה (שיעור 14)

טלטול מן הצד

יחידה מספר 50

בשיעור האחרונים (47-49) למדנו את גדרי בסיס לדבר האסור. בשיעור זה נגדיר בצורה ברורה יותר את המצבים בהם מותר לטלטל חפץ שמותר לטלטלו, למרות שבטלטול זה מטלטל גם מוקצה.

טלטול מן הצד

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מג עמוד ב

איתמר, מת המוטל בחמה, רב יהודה אמר שמואל: הופכו ממטה למטה. רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב אמר: מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו. היכא דאיכא ככר או תינוק - כולי עלמא לא פליגי דשרי, כי פליגי - דלית ליה. מר סבר: טלטול מן הצד - שמיה טלטול, ומר סבר: לא שמיה טלטול. לימא כתנאי: אין מצילין את המת מפני הדליקה. אמר רבי יהודה בן לקיש: שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה. היכי דמי? אי דאיכא ככר או תינוק - מאי טעמא דתנא קמא? אי דליכא - מאי טעמא דרבי יהודה בן לקיש? אלא לאו בטלטול מן הצד פליגי: דמר סבר: טלטול מן הצד - שמיה טלטול. ומר סבר לא שמיה טלטול. - לא, דכולי עלמא - טלטול מן הצד שמיה טלטול, והיינו טעמא דרבי יהודה בן לקיש: דמתוך שאדם בהול על מתו, אי לא שרית ליה - אתי לכבויה. אמר רבי יהודה בן שילא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה בן לקיש במת

רש"י מסכת שבת דף מג עמוד ב

הופכו ממטה למטה - עד שמגיע לצל.

מן הצד - כלאחר יד.

אי דליכא - והאי מצילין דקאמר ר' יהודה בן לקיש - דמטלטל ליה להדיא הוא.

מאי טעמא דר' יהודה - אלא לאו מן הצד הוא דקשרי.

אי לא שרית ליה וכו' - אבל במוטל לחמה - לא שרי.

חברותא שבת דף מג עמוד ב

איתמר, מת המוטל בחמה, ורוצה להעבירו למקום מוצל כדי שלא יסריח: רב יהודה אמר שמואל: הופכו למת ממטה למטה עד שמביאו למקום מוצל. רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב אמר: מניח עליו ככר או תינוק, ומטלטלו. [והתבאר היתר מיוחד זה של ככר ותינוק לעיל בדף ל עמוד ב, שנראה שאין הוא מטלטל מוקצה גרידא אלא ביחד עם דבר המותר]. ומבארינן: היכא דאיכא ככר או תינוק - כולי עלמא לא פליגי דשרי בהיתר המיוחד הזה. כי פליגי - דלית ליה ככר או תינוק. מר, רב חנינא, שהתיר רק על ידי ככר או תינוק סבר ש"טלטול מן הצד" כמו שהופכו ממיטה למיטה, למרות שאין זה דרך טלטול הרגילה, בכל זאת - שמיה טלטול, ואסור לעשות זאת. ומר, שמואל, שהתיר סבר: טלטול מן הצד, שמטלטל שלא כדרך טלטול, לא שמיה טלטול. לימא כתנאי, לפי ששנינו בתוספתא: אין מצילין את המת מפני הדליקה. אמר רבי יהודה בן לקיש: שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה. והוינן בה: היכי דמי? אי דאיכא ככר או תינוק - מאי טעמא דתנא קמא שלא התיר אפילו עם תינוק וככר? אי דליכא - מאי טעמא דרבי יהודה בן לקיש שהתיר? אלא, לאו, בטלטול מן הצד פליגי. דמר תנא קמא שאסר סבר: טלטול מן הצד - שמיה טלטול. ומר, רבי יהודה בן לקיש שהתיר סבר: לא שמיה טלטול. ודחינן: לא בכך נחלקו. אלא לעולם דכולי עלמא סברי כי טלטול מן הצד - שמיה טלטול. והיינו טעמא דרבי יהודה בן לקיש שהתיר לטלטל: דמתוך שאדם בהול על מתו, אי לא שרית ליה להצילו מן הדליקה - אתי לכבויה לאש. אבל כשהמת מוטל בחמה, שאין לחשוש לכך, אסור לטלטלו כדי שלא יסריח. אמר רבי יהודה בן שילא אמר רב אסי אמר רבי יוחנן: הלכה כרבי יהודה בן לקיש במת שמטלטלין ומצילין אותו מפני הדליקה.

מהגמרא עולות שתי אפשרויות לטלטול מת - א. טלטול מן הצד - העברתו בעזרת הפיכת המיטה ממיטה

למיטה. ב. הנחת ככר או תינוק על המת, וטלטולם יחד.

מה משמעות היתר הנחת ככר או תינוק על המת וטלטולם יחד?

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קמב עמוד ב

תירצה רבינו הגדול ז"ל דהתם אפילו רב אשי מודה, דשאני הכא שהוא אוהו באיסור לטלטלו אגב הככר שהניח עליו אלא שהוא מראה עצמו כאילו כונתו לטלטל הככר אלא שעושה לו האיסור בסיס, והילכך אסור לטלטלו מפני שהוא מטלטל את האיסור ממש

הנחת חפץ שמותר לטלטלו על המת, והפיכת המת לבסיס לדבר המותר, הוא היתר ייחודי שהותר בכדי

לאפשר את טלטול המת, כפי שפוסק רב אשי -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמב עמוד ב

רב אשי אמר: ולא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד

נעבור להצעה הקודמת לזאת – טלטול מן הצד.

ממסקנת הגמרא נשמע שטלטול מן הצד אסור כטלטול רגיל. הגמרא מסיקה ש"דכולי עלמא, טלטול מן הצד שמיה טלטול", אך בהקשר של המת התירו באופן חריג. ברם, מדברי הגמרא במקום אחר נשמע לכאורה ההיפך הגמור –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכג עמוד א

ואת הכוש ואת הכרכר כו'. תנו רבנן: פגה שטמנה בתבן, וחררה שטמנה בגחלים, אם מגולה מקצתה - מותר לטלטלה. ואם לאו - אסור לטלטלה. רבי אלעזר בן תדאי אומר: תוחבין בכוש או בכרכר והן מנערות מאליהם. אמר רב נחמן: הלכה כרבי אלעזר בן תדאי. למימרא דסבר רב נחמן טלטול מן הצד לא שמייה טלטול? והאמר רב נחמן: האי פוגלא, מלמעלה למטה - שרי, ממטה למעלה - אסיר! - הדר ביה רב נחמן מההיא

רש"י מסכת שבת דף קכג עמוד א

פגה - תאנה שלא בשלה כל צרכה, וטומנין בתבן להתבשל, ותבן מוקצה הוי לטיט. אם מגולה מקצתה - שיכול לאוחזה במקום המגולה, דאפילו טלטול מן הצד ליכא, שאין צריך להגביה התבן אלא מגביה מקום המגולה, והתבן נשמט ונופל. פוגלא - צנון תלוש שהטמינו בארץ ונתגלה ראשו. מלמעלה למטה שרי - אם היה העליון שלה למעלה והקצר למטה, וכשהוא שולפה חולצה מעליון שלה לתחתון שלה, ורוחב הצנון למעלה - מותר, דליכא טלטול לעפר כלל, שהרי נתגלה ראשו. ממטה למעלה אסור - שמוזיז עפר, לפי שהגומא קצרה מלמעלה, ורוחב הצנון מלמטה, ואף על גב דטלטול עפר מן הצד הוא, שאינו אוחזו ממש בידו.

חברותא שבת דף קכג עמוד א

תנו רבנן! פגה - [תאנה שלא בשלה כל צרכה] שטמנה בתבן בערב בשבת כדי לגמור את בשולה. וחררה - [עוגה שחציה נאפתה]. שטמנה בגחלים בערב שבת כדי לגמור את אפייתה. והתבן הוי מוקצה ששתמו קאי לעשיית טיט, וכן הגחלים הוו מוקצה. אם מגולה הפגה או החררה מקצתה, מותר לטלטלה בשבת. כיון שיכול לאוחזה במקום המגולה שלהן אין בזה אפילו טלטול מן הצד, שהרי הוא מגביה את החררה או הפגה במקום המגולה והתבן או הגחלים נשמטים מאליהם. ואם לאו שאין הפגה והחררה מגולין אסור לטלטלה דאפילו טלטול מן הצד אסור בשבת. רבי אלעזר בן תדאי אומר: תוחבין בכוש או בכרכר והן מנערות מאליהן. ואין זה אלא טלטול מן הצד ולא טלטול ישיר של המוקצה, ושרי. אמר רב נחמן: הלכה כרבי אלעזר בן תדאי. ומקשינן: למימרא דסבר רב נחמן טלטול מן הצד, לא שמייה טלטול? והאמר רב נחמן: האי פוגלא צנון תלוש שהטמינו בארץ וחלקו מגולה: מלמעלה למטה אם חלקו העליון של הצנון שהוא החלק הרחב מגולה, שרי מותר למשוך את הצנון בחלקו העליון ולהוציא את כולו. שהרי אין כאן בכלל טלטול של העפר. אבל ממטה למעלה אם צדו העליון של הצנון שהוא הרחב נמצא למטה ומכוסה בחול אסור. לפי שהוא מזיז את העפר כשהוא מושך את כל הצנון, אף על פי שאינו מטלטל את העפר אלא ע"י טלטול מן הצד על ידי טלטול הצנון. ושמע מינה דסבירא ליה לרב נחמן דטלטול מן הצד שמייה טלטול. ומשינין: הדר ביה - חזר בו רב נחמן מההיא. ואפילו ממטה למעלה מותר, דטלטול מן הצד לאו שמייה טלטול.

רב נחמן, הפוסק כרבי אלעזר בן תדאי, סובר שטלטול מן הצד אינו טלטול. מדבריו עולה שאין כל איסור לטלטל טלטול מן הצד. אמנם בעבר אסר לטלטל צנון באופן המזיז את המוקצה, אך הוא חזר בו (מדוע רב נחמן חזר בו? בהמשך נלמד את הסוגיה בדף קמ"א ע"א. מסתבר שרב נחמן חזר בו לאור סוגיה זו). אם כך נשמע שמסקנת הסוגיה היא שטלטול מוקצה מן הצד – מותר.

כאמור, מסקנה זו סותרת כליל את מסקנת הסוגיה הקודמת, בה הוכרע ש"דכולי עלמא, טלטול מן הצד שמיה טלטול!"

תוספות מוסיפים לכך את הקושיה – מדוע מותר לטלטל את החבית שהאבן מונחת עליה, ואת המעות שעל הכר (כמבואר בסוגיה במסכת שבת דף קמב ע"ב, שלמדנו בשיעורים האחרונים, במידה ולא נעשו בסיס לדבר האסור). הם מתרצים –

תוספות מסכת שבת דף מג עמוד ב ד"ה דכ"ע (הממשיך לדף מד עמוד א)

אומר ר"י דיש לחלק, דהכא עיקר הטלטול לצורך מת, ולא דמי לכלל הנהו, שעושה עיקר הטלטול לצורך כר וחבית, ולא לצורך מעות ואבן. ולהכי לא מיייתי הכא פלוגתא דר' אלעזר בן תדאי ורבנן

שאר הראשונים פסקו כדברי התוספות –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף מג עמוד ב

תירצו בתוספות דלא אמרו טלטול מן הצד לא שמייה טלטול אלא כשהוא צריך לטלטל מחמת דבר המותר, כפגה שטמנה בתבן וכאבן שעל פי החבית ומעות שעל הכר וכיוצא באלו, שאינו צריך לטלטל את האיסור אלא מחמת שהוא צריך לדבר המותר, והוא הדין והוא הטעם לתבן שעל גבי המטה, שהוא אינו צריך לטלטלו מחמת צרכו של תבן, אלא מחמת שהוא צריך למטה, אבל הכא שהוא צריך לטלטל את המת מחמת עצמו של מת שלא יסריח בחמה ושלא ישרף בדליקה אסור

מדברי הראשונים עולה שטלטול מן הצד מותר אם הטלטול נעשה לצורך הדבר המותר. אך אסור לטלטל אם הטלטול נעשה לצורך טלטול המוקצה, אפילו טלטול מן הצד (בהרחבות מובאים דברי הרמב"ם, שאף הוא פסק כך. בחלק השני של השיעור נלמד שבעל המאור חולק על כך. לשיטתו ישנה מחלוקת בין הסוגיות, המתירים טלטול מן הצד מתירים זאת בין לצורך דבר האסור או המותר, וכך הוא גם פוסק להלכה).

השולחן ערוך מדגיש את הקריטריון של הצורך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיא סעיף ח

טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, מותר. הלכך צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולים ... נוטלו, אף על פי שבנטילתו מזיז עפר ממקומו

סעיף ה

אם צריך למקום המת או לדבר שהמת מונח עליו, מותר לטלטלו מן הצד דהיינו שהופכו ממטה למטה, כיון דלצורך דבר המותר הוא לא התירו לטלטל ע"י ככר או תינוק אלא במת בלבד, אבל לא בשאר דברים האסורים לטלטל

גבולות הטלטול מן הצד לצורך דבר המותר

מהן גבולות הטלטול לצורך הדבר המותר? הט"ז מרחיב את הגדרת הטלטול לצורך. בשיעורים קודמים עסקנו בסוגיית פינוי השאריות מהשולחן. הט"ז מציע פתרון פשוט –

ט"ז אורח חיים סימן שח ס"ק יח

אם מעבירים על ידי דבר אחר, כגון שהוא מגרר אותם על ידי סכין מן המפה, דמותר, כיון דלא נגע בהם הוה ליה טלטול מן הצד ומותר

המשנה ברורה פוסק כדבריו, ומבאר אותם –

משנה ברורה סימן שח ס"ק קטו

הוא הדין אם מעבירים על ידי דבר אחר, כגון שהוא מגרר אותם על ידי סכין מן המפה, דמותר אם הוא צריך להשתמש במקום שמונח שם העצמות והקליפין, דזה מקרי טלטול מן הצד ושרי אם הוא לצורך דבר המותר, וכדלקמן בסימן שי"א ס"ח

כלומר, מכיוון שיש לו צורך שהשולחן יהיה פנוי, הרי שטלטול זה הוא לצורך פינוי מקום השולחן, ולא לצורך הקליפות. אם הטלטול נעשה בשביל ההיתר, הרי שמותר לטלטל את המוקצה באופן עקיף. הפרי מגדים (בהתבססו על פסק של המגן אברהם), הרחיב את ההיתר הרחבה נוספת –

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שח ס"ק יח

טלטול מן הצד לצורך גופו מותר, דכל שכן הוא, אם לצורך מקומו מותר, כל שכן לצורך גופו דקיל טפי

כלומר, האדם רוצה להשתמש במוקצה בשבת, על ידי כך שהוא יהיה במקום מסוים. הפרי מגדים אומר שאם התירו לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך מקומו של המוקצה, קל וחומר שיש להתיר לטלטלו לצורך גופו. ראוי לשים לב לתהליך המעניין שהיה כאן –

בגמרא מבואר שמותר לטלטל מוקצה מן הצד, הראשונים ביארו שהיתר זה הוא רק כאשר הטלטול נעשה לצורך דבר מותר. הט"ז הרחיב זאת, שאם יש צורך במקום הדבר האסור לצורך הדבר המותר, הרי שמותר לטלטל את הדבר האסור מן הצד לצורך זה. הפרי מגדים דן קל וחומר – אם מותר לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך מקומו, קל וחומר שמותר לצורך גופו. כך התחלנו מהיתר לטלטל מוקצה מן הצד רק לצורך דבר המותר, ולבסוף הותר טלטול מן הצד לצורך שימוש במוקצה עצמו! לפי השיטות הללו, טלטול מוקצה לצורך מקומו וכן לצורך גופו נחשבים טלטול המוקצה לצורך דבר המותר!

שולחן ערוך הרב חולק על דברי הפרי מגדים ועל דברי הט"ז, משתי סיבות שונות – א. אין היתר לטלטל מן הצד לצורך גופו

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן רעו סעיף י

טלטול מן הצד שהיה על ידי דבר אחר שבידיו – אין היתר אלא כשמטלטלו לצורך מקומו, אבל לא כשצריך להשתמש בגוף המוקצה

הגר"ז מלאדי דוחה את הקל וחומר של הפרי מגדים. אמנם מותר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך מקומו. אך לצורך גופו נחשב טלטול לצורך דבר האסור, ואסור. לכאורה עולה מחלוקת במשמעות מושג "לצורך דבר המותר". לפי הגר"ז מלאדי, מותר לטלטל מן הצד רק בכדי להשתמש בחפץ שמותר לטלטלו (גם פינוי לצורך מקומו מותר, מכיוון שהוא נועד לאפשר שימוש במקום בדברים מותרים). לפי הפרי מגדים, מותר לטלטל מוקצה כאשר המטרה היא להשתמש במשהו באופן המותר, גם אם השימוש יהיה שימוש במוקצה עצמו!

ב. הגדרת טלטול מן הצד –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שח סעיף ס

אם אין הקליפות ראויות לבהמה, כגון קליפי אגוזים ושקדים וכיוצא בהן, שהן אסורות בטלטול כעצים ואבנים, אסור להעבירן מעל השלחן, בין בידיו בין בדבר אחר שבידיו, כגון לגררן בסכין וכיוצא בו. ולא התירו טלטול על ידי דבר אחר אלא כשדבר האסור כבר הוא מונח על דבר המותר והוא מטלטל בידיו הדבר המותר והדבר האסור מיטלטל עמו מאלין, כגון שמנער בידיו את הטבלא או את המפה שהקליפות מונחות עליה כבר והן ננערות גם כן ונופלות מעליה מאליהן.... מה שאין כן כשמגררן בסכין, אינן מיטלטלן מאליהן, אלא הוא מטלטלן על ידי הסכין שנעשה לו כיד ארוכה

המקרים של טלטול מן הצד שהיו בגמרא הם מקרים בהם היה מוקצה המונח על דבר שמותר לטלטלו. הט"ז הציע באותה מידה לקחת חפץ שמותר לטלטלו (סכין) ולטלטל בעזרתו את המוקצה (הפסולת). הגר"ז דוחה את דבריו בטענה שלא על כך דובר בסוגיות. הסוגיות עסקו במצבים בהם המוקצה והחפץ שמותר לטלטלו כבר נמצאים יחד, ועתה מבקש לטלטלם. לא מצב בו מבקש לטלטל את המוקצה בעזרת חפץ שמותר לטלטלו.

❖ הרחבות – האם הדברים תלויים במחלוקת הרמב"ם והר"ן?

יש לציין שדברי הגר"ז מלאדי מתייחסים לשני מישורים שונים. טלטול מן הצד מותר לצורך דבר המותר. עולות שתי שאלות –

- א. מהו "טלטול מן הצד"? לשיטתו, טלטול מן הצד הוא רק מצב בו החפצים, המותר והאסור בטלטול, כבר נמצאים באופן שטלטולם יהיה משותף, ולא מצב בו משתמש בחפץ המותר לטלטל חפץ האסור בטלטול.
 - ב. מהו נקרא "לצורך דבר המותר"? הגר"ז מלאדי מקבל את דברי הט"ז, הסובר שטלטול לצורך מקומו נחשב לצורך דבר המותר, וחולק על הפרי מגדים (והמג"א), הסובר שטלטול לצורך גופו נחשב טלטול לצורך דבר המותר.
- החזון איש חלק על הט"ז –

חזון איש אורח חיים סימן מז אות יז

מבואר בהדיא בגמרא (דף קמ"ב) דלצורך מקומו מטלטלו ועודן עליו (כפי שלמדנו מהדין של חבית שהאבן עליה, שאם זקוק למקומה – מטלטל את החבית עם האבן, ואינו מפיל את האבן במקום שיפגע בשימוש). מיהו כל זה במטלטל דבר המותר עם האסור, אבל טלטול הדבר האסור לחוד – אסור.... והט"ז התיר לגרר מוקצה בסכין, וחשיב לה טלטול מוקצה מן הצד לצורך מקומו. מיהו יש לומר דזה לא מיקרי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, דלא אמרו אלא בשכח אבן בכלי, דמטלטל הכלי עם האבן, דשם הטלטול על הכלי. אבל הכא עיקר הטלטול בשביל המוקצה, אף שכוונתו לנקות השולחן - אסור

החזון איש מגדיר את טלטול "לצורך דבר המותר" בצורה קיצונית יותר מההגדרות הקודמות. לפי החזון"א, הגדרת טלטול "לצורך דבר המותר" תלויה בשאלה אם בטלטול מתכוון לטלטל את החפץ המותר או האסור בטלטול. אם כוונתו היא לטלטל את החפץ המותר – מותר לטלטלו, למרות שבטלטול זה מטלטל גם את החפץ האסור בטלטול. אם כוונתו היא לטלטל את החפץ האסור – אסור, גם אם עושה זאת בעזרת חפץ מותר, וגם אם מטרתו הסופית היא לאפשר שימוש מותר.

(לכאורה בדבריו רמז שהוא גם מסכים להערה הקודמת של הגר"ז מלאדי – שרק אם המוקצה כבר נמצא במגע עם החפץ המותר זה נחשב טלטול מן הצד).

לסיכום:

במסכת שבת (דף מ"ג ע"ב) מוצעים שני אופנים לטלטל את המת בשבת –
 א. על ידי הנחת ככר או תינוק על הבסיס עליו המת נמצא, וטלטולם יחד.
 ב. על ידי טלטול מן הצד.

כפי שלמדנו בשיעורים האחרונים, לא ניתן להוסיף חפץ שמותר לטלטלו בכדי להתיר את הטלטול בשבת עצמה. מסקנת הגמרא בדף קמ"ב (ע"ב) היא כדברי רב אשי, האומר שהיתר ככר או תינוק נאמר אודות מת בלבד.

לגבי טלטול מן הצד –

בסוף הסוגיה נאמר שלכולי עלמא, טלטול מן הצד נחשב טלטול, והיתר טלטול המת מן הצד הוא היתר מיוחד שנאמר ביחס למת.

אך בדף קכ"ג (ע"א) מסקנת הגמרא נשמעת להיפך, שטלטול מן הצד אינו נחשב טלטול המוקצה, ומותר! הראשונים (בתוספות, רשב"א, רמב"ם, ועוד) הסכימו שטלטול מן הצד הותר אם הוא נעשה לצורך החפץ המותר, ואסור אם הוא נעשה לצורך החפץ האסור. וכך נפסק בשו"ע (סימן שי"א סעיף ח. בהמשך נלמד שבעל המאור חלק על כך).

גבולות הטלטול מן הצד לצורך דבר המותר

טלטול מן הצד הותר לצורך דבר המותר.

עלינו להגדיר שני דברים – א. מהי הגדרת "טלטול מן הצד"? ב. מהי הגדרת "לצורך דבר המותר"?

א. הגדרת "טלטול מן הצד"

הט"ז התיר להסיר את הפסולת (שהיא מוקצה) מהשולחן בכדי להשתמש במקומו על ידי כלי שמותר לטלטלו. לפי הט"ז, "טלטול מן הצד" הוא טלטול המוקצה בעזרת דבר שמותר לטלטלו.

הגר"ז מלאדי חלק על כך, וביאר שטלטול מן הצד הותר רק במצבים בהם החפץ המותר והאסור בטלטול כבר נמצאים במגע, וטלטול האחד בהכרח יטלטל את השני. בכל מקרה אסור ליזום טלטול של מוקצה על ידי חפץ המותר בטלטול (ומהחזו"א נשמע שאף הוא סובר כך).

ב. הגדרת "לצורך דבר המותר"

למדנו שלוש שיטות –

1. לפי הפרי מגדים – מותר לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך גופו. כלומר – אפילו אם מטרתו היא ליהנות מהמוקצה (באופן המותר, כמובן). לשיטתו, הגדרת "לצורך דבר המותר" היא – לצורך שימוש והנאה המותרים.
2. לפי הגר"ז מלאדי – מותר לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך מקומו, אך לא גופו. טלטול המוקצה לצורך גופו (גם באופן שמותר ליהנות מהמוקצה) הוא טלטול לצורך הדבר האסור. לשיטתו, "לצורך דבר המותר" הוא טלטול בכדי להשתמש או ליהנות מחפצים שמותר לטלטלם בשבת.
3. לפי החזו"א – הפוסקים הקודמים דנו בהיתר טלטול "לצורך דבר המותר" לפי שאלת המטרה – האם המטרה היא להשתמש באופן המותר (פרי מגדים) או בחפץ המותר (גר"ז מלאדי). החזו"א מסביר שהגדרת "לצורך דבר המותר" תלויה בשאלה – את מה האדם מתכוון לטלטל. אם כוונתו לטלטל את החפץ המותר – מותר. ואם כוונתו לטלטל את החפץ שאסור לטלטלו – אסור, בלא תלות בשאלת המטרה הסופית של הטלטול.

טלטול כלאחר יד וטלטול בגופו

משנה מסכת שבת פרק כ משנה ה

הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אלא מנענעו בגופו. ואם היה מאכל בהמה או שהיה עליו כר או סדין מנענעו בידו

הגמרא משווה בין הדין שנאמר במשנה זו לבין הדינים שאנו עוסקים בהם –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמא עמוד א

גמרא. אמר רב נחמן: האי פוגלא, מלמעלה למטה - שרי, מלמטה למעלה - אסיר. אמר רב אדא בר אבא, אמרי בי רב: תנינא דלא כרב נחמן: הקש שעל גבי המטה - לא ינענעו בידו, אבל מנענעו בגופו. ואם היה מאכל בהמה, או שהיה עליו כר או סדין - מנענעו בידו. שמע מינה: טלטול מן הצד - לא שמיה טלטול, שמע מינה

רש"י מסכת שבת דף קמא עמוד א

משנה. הקש שעל המטה - וסתמא להסקה, ומוקצה הוא, ובא לשכב עליו ומנענו כדי שיהא צף ורך לשכב. לא ינענענו בידו - דמוקצה הוא. אבל מנענענו בגופו - בכתפיו, וטלטול מן הצד הוא, דלא שמייה טלטול.

או שהיה עליו כר או סדין - דגלי דעתיה דאקצייה לשכיבה, מעתה תורת כלי עליו. גמרא. האי פוגלא - צנון שטומנין בקרקע להתקיים, כשבא לחלצו מלמעלה למטה - שרי אם היה ראשה מלמעלה ועוקצה מלמטה, וחולצה מראשה העבה תחילה ועוקצה נמשך אחריה - מותר לפי שהגומא רחבה מלמעלה ואין מזיזין הקרקע כשהוא שומטה, אבל אם חולצה מלמטה למעלה, שתחתונה נתון למעלה וראש עליונה שהוא עב נתון למטה, והוא שומטה מסופה לראשה - אסור, לפי שהגומא קצרה מלמעלה, וכשהוא חולצה מזיז העפר ומטלטלו, ואף על גב דטלטול מן הצד הוא - שמייה טלטול, ואסור. תנינא דלא כרב נחמן - דאילו ממתניתין שמעינן דלא שמייה טלטול, דקתני: מנענענו בגופו.

חברותא שבת דף קמא עמוד א

אמר רב נחמן: האי פוגלא [צנון] שטומנים אותו בקרקע ומקצתו מגולה, ולא השריש, ולא נתכוין המטמין אותו לזורעו אלא שישמר הצנון, ובא להוציאו בשבת, הדין תלוי, באופן שבו הוא מונח: אם היה הצנון מונח באדמה כשראשו הרחב מלמעלה והעוקף הצר למטה, שאז הגומא רחבה למעלה ומתקצרת כלפי מטה - שרי להוציאו, שכן איננו מזיז עפר בהוצאתו. אבל אם היה מונח כשראשו מלמטה ועוקצו למעלה - אסיר להוציאו, כי אז כאשר עולה ראשו הרחב, אל החלק העליון של הגומא שהוא צר, הוא מטלטל את העפר שהוא מוקצה. אמר רב אדא בר אבא, אמרי בר רב: תנינא דלא כרב נחמן. שהרי שנינו במשנתנו: הקש שעל גבי המטה - לא ינענענו בידו, אבל מנענענו בגופו. ואם היה מאכל בהמה, או שהיה עליו כר או סדין - מנענענו בידו. שמע מינה מכך שהתירו לטלטל מוקצה בגופו, דטלטול מן הצד - לא שמייה טלטול, ולא אסרו חכמים לטלטל מוקצה אלא בדרך הטלטול הרגילה, ואם כן הלוקח צנון ועל ידי כך מזיז עפר אין זה דרך טלטול העפר ומותר. ודלא כרב נחמן. ומסקינן: שמע מינה כפי שלמדנו לעיל, הסוגיה בדף קכ"ג ע"א אומרת שרב נחמן חזר בו מקביעתו שאסור למשוך את הצנון אם במשיכה זו יזח עפר. מסתבר שהטעם לחזרתו זו הוא הנאמר בסוגיה כאן - שהמשנה סותרת את דבריו. מהגמרא עולה שכל הטלטולים הללו הם סוגים של טלטול מן הצד. בשיעורים האחרונים (47-49) למדנו את גדרי בסיס לדבר האסור. בשיעור 47 למדנו את דברי בעל המאור, שפוסק שאם מוקצה מונח על דבר היתר לצורך היתר, אין כאן בסיס לדבר האסור. בהמשך הדברים, בעל המאור כולל את כל הטלטולים שראינו באותה הגדרה -

המאור הקטן מסכת שבת דף מז עמוד ב

הטומן לפת וצנונות תחת הגפן שאם היו מקצת עליו מגולין ניטלין בשבת, כדאיתא בפרק במה טומנין, אינן נעשין בסיס לדבר האסור, לפי שהטמנה היא צורך הלפת והצנון תשמיש להטמנה. וכן פגה שטמנה בתבן, וחררה שטמנה בגחלים, הוא הדין והוא הטעם. ואלעזר בן תדאי דשרי בכוש או בכרכר לתחוב בהן, הוא הדין בלפת וצנונות הטמונים תחת הגפן, אפילו כשאין מקצת עליו מגולין, אם יש לו כוש או כרכר שיכול לתחוב בהן, תוחבן ומנערן. וכן באבן שעל פי החבית בשוכה, שאין החבית נעשית בסיס - מטה על צדה והיא נופלת. וכן במעות שעל הכר בשוכת, כמו ששינו בפרק נוטל, כל אלו טלטול מן הצד הן בדבר שאינו נעשה בסיס לדבר האסור. והרבה סתמות נשנו כבן תדאי להתיר טלטול מן הצד, כאותה ששינו: "הקש שעל גבי המטה - לא ינענענו בידו, אבל מנענענו בגופו"

לפי בעל המאור, מותר לטלטל טלטול מן הצד. מדבריו עולה שהגדרת טלטול מן הצד היא כל טלטול שאינו נעשה בצורה ישירה, או בדרך הטלטול הרגילה. אין הבדל בין הזזת התבן על ידי הרמת הצנון, לבין נענוע הקש בגופו, שלא בדרך טלטול. כל טלטול שנעשה שלא כדרך טלטול נקרא טלטול מן הצד, ומותר. יש לציין שמהדברים עולה ההערה שהערנו לעיל. בניגוד לרוב הראשונים (תוספות רשב"א רמב"ם), בעל המאור אינו מחלק בין טלטול מן הצד לצורך דבר המותר או האסור. לשיטתו ישנה מחלוקת בין הסוגיות, ולהלכה מותר לטלטל טלטול מן הצד, בין לצורך דבר המותר או לצורך דבר האסור.

❖ הרחבות - הגדרת "טלטול מן הצד" לפי רש"י

ברם, מדבריו עולה שהוא גם חולק על דברי הראשונים שלמדנו לעיל. בעל המאור אינו מבחין בין טלטול מן הצד לצורך דבר המותר או האסור. לשיטתו, כל טלטול שאינו טלטול ישיר של המוקצה - מותר. לדבריו מובן מדוע מותר לנער את הקש כדי להשתמש בו. מכיוון שהטלטול נעשה "מן הצד", כלומר - שלא כדרכו, מותר. לכאורה לפי יתר הראשונים עלינו לבאר את ההיתר שנאמר בסוגייתנו. הראשונים (בעלי התוספות, הרשב"א והרמב"ם) הסכימו שהיתר טלטול מן הצד הוא רק אם הטלטול נעשה לצורך הדבר המותר! הרמב"ן תוקף את השוואתו של בעל המאור -

מלחמת ה' מסכת שבת דף כ עמוד ב

מה שאמר בעל המאור ז"ל שהכל נקרא טלטול מן הצד מי אינו יודע כן הלא גם כל המוקצה נקרא מוקצה ויש מוקצה מחמת מיאוס ויש מוקצה מחמת איסור ויש מוקצה מחמת חסרון כיס ויש מוקצה מחמת שהוא מקצהו מדעתו ויש שאין דעתו עליו כלל כגון גרוגרות וצמוקים ויש שאינו מוקצה כל כך ויש מוקצה מחמת מצוה ומהן יש מותר ויש אסור אף אתה אל תתמה בזה שאע"פ שהכל נקרא טלטול מן הצד יש אסור ויש מותר

כשם ש"מוקצה" הוא שם כללי לסוגים שונים של מוקצה (כפי שלמדנו), כך "טלטול מן הצד" מכיל קבוצה שלמה של טלטולים, שאין בהכרח השוואה מוחלטת בין אלו לאלו.
מדוע, אם כן, לפי הרמב"ן מותר לטלטל בגופו את הקש שעל המיטה? הרמב"ן כותב כך –

מלחמת ה' מסכת שבת דף כ עמוד ב

שאני טלטול לתשמיש הצריך נענוע הקש

מהי כוונת הרמב"ן? לכאורה ניתן להציע שתי אפשרויות בהבנת דבריו –

א. מותר לטלטל את הקש בגופו מכיוון שיש לו צורך להשתמש במקום הקש לדבר המותר, בדומה לדברי הפרי מגדים שלמדנו לעיל.

אף הר"ן, שהיה מתלמידי בית מדרשו של הרמב"ן, הדגיש שישנם שני סוגי טלטול מן הצד, ונראה שזיהה את שני הסוגים בדומה לחילוק שלמדנו לעיל –

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף כ עמוד ב

תרי גווני טלטול מן הצד ניהו דכל שעיקר טלטולו משום דבר המותר, ודבר המותר הוא שמטלטל, אלא שאי אפשר לו לטלטל אותו דבר המותר אלא אם כן יטלטל עמו דבר האסור בטלטול מן הצד, בכי האי גוונא שרי. והיינו ההיא דפגה שטמנה בתבן ... ותנן נמי בפרק נוטל [דף קמב ב] האבן שעל פי חבית מטה על צדה והיא נופלת מעות שעל הכר מנער את הכר והן נופלות. אבל כשעיקר טלטולו בשביל דבר האסור, אף על פי שמטלטל אותו מן הצד אסור ... וההיא נמי דתנן בפי' [תולין] [דף קמא א] הקש שעל גבי המטה לא ינענענו בידו אבל מנענעו בגופו, היינו טעמא נמי, לפי שאינו מטלטל את הקש מפני שצריך לו, אלא מפני שהוא צריך למטה, ואי אפשר לו בלא טלטול הקש. ומשום הכי כיון דלא מטלטל ליה בהדיא אלא כלאחר יד – שרי

נראה שהסוג הראשון הוא טלטול לצורך הדבר המותר, והטלטול מהסוג השני הוא לצורך המוקצה. אם כך, לא מדובר כאן על שני סוגים שונים במהותם של טלטול מן הצד, אלא שתי מטרות שונות לטלטול.
לפי הבנה זו, מדוע מותר לטלטל את הקש בגופו (מן הצד)? מכיוון שמטרתו היא להשתמש במיטה. כלומר, זהו טלטול לצורך דבר המותר.

יש לציין שלכאורה מדבריו עולה כדברי הט"ז, שמותר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך מקומו. ואם הכוונה היא שבסופו של דבר האדם ישכב על הקש המוקצה עצמו, לכאורה יש כאן טלטול מוקצה מן הצד לצורך גופו, כדברי הפרי מגדים. דברי הר"ן, אם כן, אינם עולים בקנה אחד עם דברי החזון איש.
כפי שנראה כעת, החזון איש ביאר את הרמב"ן באופן שונה.

ב. האדם אינו מטלטל, אלא שוכב, והטלטול קורה מאליו. לא מדובר כאן על אותו הטלטול מן הצד שעסקנו בו קודם לכן.

חזון איש אורח חיים סימן מז אות יב

אין שכיבה על הקש שם טלטול הקש, אלא שם תשמיש השכיבה. הלכך, אף אם כוונת השוכב לנער את הקש – מותר, שהוא דבר נמשך מפעולת השכיבה, מה שאין כן בטלטול מת במיטה, דבאמת יש כאן טלטול שניהם, ולא יזה מהן שמתכוון מתייחס אליו עיקר הטלטול. וכן משמע בלשון הרמב"ן במלחמות "דשאני טלטול לתשמיש הצריך נענוע הקש"

החזון איש מסביר שכוונת הרמב"ן היא שהאדם משתמש במיטה, שוכב עליה, וממילא הקש מיטלטל. זהו סוג שונה לגמרי של טלטול מן הצד. עד כה עסקנו בטלטול דבר מותר, שטלטולו בהכרח מטלטל גם חפץ אסור. במקרה של הקש שעל המיטה האדם אינו מטלטל, אלא שוכב. הטלטול קורה מאליו.
כאמור, לפי הבנת החזון איש את דברי הרמב"ן, במקרה זה אנו עוסקים בסוג שונה לגמרי של טלטול מן הצד. טלטול זה הוא "לצד" הפעולה שהאדם עושה, לעומת הטלטול מן הצד בו האדם טלטל חפץ מוקצה תוך כדי טלטול חפץ שמותר לטלטלו.

החזון איש מבחין בין שני דברים שניתן לקרוא להם טלטול מן הצד – טלטול מוקצה יחד עם היתר, וטלטול הנעשה "לצד" פעולה אחרת. בסוג הראשון, בו האדם מטלטל חפץ שמותר לטלטלו יחד עם מוקצה, הטלטול מותר רק אם הוא נעשה לצורך החפץ המותר שביניהם, לא בשביל המוקצה, וכן לא בכדי לסלק או להשתמש

במוקצה. לעומת זאת, הטלטול "לצד" הפעולה (השכיבה) מותרת אפילו אם פעולה זו מטלטלת מוקצה בכדי לסלקו או להשתמש בו.
 גם מדברי הרא"ש משמע שיש שני סוגי טלטול מן הצד שונים בתכלית. לאחר שהרא"ש מביא את חילוקם של הראשונים, שהבחינו בין טלטול מן הצד לצורך המוקצה ולצורך החפץ המותר, מביא הרא"ש קושיה של רבינו יונה ומתיר –

רא"ש מסכת שבת פרק ג סימן יט

והקשה על זה ה"ר יונה מהא דתנן לקמן בפרק תולין (דף קמא א) הקש שעל המטה לא ינענענו בידו, אבל מנענעו בגופו, ודייקי מיניה בי רב דטלטול מן הצד לאו שמיה טלטול, והתם לצורך הקש שהוא מוקצה הוא מטלטל! ולא קשה, דהתם אף טלטול אין כאן, כמו פגה וחררה ופוגלא שהוא מטלטל בידו ואגבן מטלטלין דבר אסור, אבל בקש אינו מטלטל אלא בגופו כלאחר יד, הלכך, אף על גב דלקש שהוא מוקצה הוא צריך, מדמה ליה לטלטול מן הצד, שהוא צורך לדבר המותר

מהקושיה ומהתירוץ שמביא הרא"ש אנו לומדים שני דברים חשובים –

מהקושיה – רבינו יונה מקשה מדוע מותר לנענע את הקש בכדי להשתמש במיטה, הרי הראשונים פוסקים שאסור לטלטל מן הצד לצורך דבר האסור. הרא"ש מקבל את הנחתו של רבינו יונה. עולה מכך שהרא"ש חולק על דברי הר"ן שלמדנו לעיל. לפי הרא"ש, נענוע הקש בכדי להשתמש במטה – אסור. בכך הרא"ש ודאי חולק על הפרי מגדים (שהרי אסור את טלטול הקש מן הצד לצורך גופו), ויתכן שאף חולק בכך על הט"ז (אם נבין שהזתת הקש במקרה זה נועדה לאפשר את השימוש במיטה, לצורך מקומו).

מהתירוץ – הרא"ש מתיר שיש כאן שני דברים שונים בתכלית. האחד – טלטול מן הצד, כלומר – טלטול חפץ מותר, כאשר בטלטול זה מטלטל גם חפץ מוקצה. השני – טלטול כלאחר יד. טלטול שלא בדרך הטלטול הרגיל. מהרא"ש עולה שמותר לטלטל מוקצה בעזרת הגוף, לא בידיים, גם בשביל המוקצה עצמו.

❖ הרחבות – מקום נוסף בו דברי הרמב"ן והר"ן באים לידי ביטוי

למדנו ארבע שיטות שהגדירו את היחס בין ניעור הקש בגופו לבין סוגיית טלטול מן הצד –

- א. בעל המאור – יש זהות בין הסוגיות. מותר לטלטל מוקצה מן הצד, וכל הדוגמאות הללו הן דוגמאות לטלטול מוקצה מן הצד.
- ב. הר"ן – טלטול לצורך הדבר המוקצה אסור, לצורך דבר המותר – מותר. הסוגיה שלנו עוסקת בטלטול המוקצה לצורך מקומו, הכלול בטלטול המוקצה לצורך הדבר המותר.
- ג. הרמב"ן (להבנת החזון איש) – מותר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך הדבר המותר (ולא גופו או מקומו). ניעור הקש בגופו איננה פעולת טלטול כלל, אלא פעולה של שכיבה, ש"מן הצד" גורמת להזזה של המוקצה.
- ד. הרא"ש – טלטול מן הצד הוא טלטול חפץ שמותר לטלטלו יחד עם המוקצה. טלטול זה מותר רק לצורך הדבר המותר (ולא לצורך השימוש במוקצה, ויש לדון אם כוונתו שאסור גם לצורך מקום המוקצה). בסוגיית הקש שעל המיטה מחזר טלטול מן הצד, אך הכוונה היא לטלטול כלאחר יד, כלומר – בעזרת הגוף, ולא בידיים.

להלכה

השולחן ערוך והרמ"א פסקו כרא"ש –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיא סעיף ח

טלטול בגופו אפילו לצורך דבר האסור, מותר. הילכך קש שעל המטה, דסתמו מוקצה להסקה, מנענעו בגופו

גהת הרמ"א על דברי השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ג

מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י נפוח, דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד, ולא מיקרי טלטול

לאור זאת המשנה ברורה מציע פתרון פשוט למצבים בהם יש צורך לסלק מוקצה –

משנה ברורה סימן שח ס"ק יג

לפי זה אם מונח איזה דבר מוקצה על הארץ, מותר לדחפו ברגליו כדי שלא יבוא להפסד

כפי שלמדנו, החזון איש מבאר שלפי הרמב"ן היתר נענוע הקש על המיטה אינו מבוסס על היתר לטלטל באופן זה, אלא על כך שהאדם שוכב, והקש נע מתוך השכיבה. החזון איש פוסק כך (ואף מבאר שהרא"ש התכוון כדבריו! ראו על כך בהרחבות), וחולק על יתר הפוסקים –

חזון איש אורח חיים סימן מז אות יג

לפי האמור אין היתר כלל לטלטל מוקצה בדחיפת הרגל לצורך המוקצה ... ודלא כמשנ"ב ... ומדברי הרמב"ן הרשב"א הריטב"א והר"ן איסורו מבואר

❖ הרחבות – ביאור החזון איש את דברי הרא"ש

רוב הפוסקים חולקים על החזון איש, ומקבלים את שיטת הרא"ש. אך מהי הסברא שבשיטה זו? בדרך כלל שינוי הוא דבר שמתיר במקום צורך. אך מלשון הרא"ש ותלמיד הרמב"ן משמע שאין בכך איסור כלל. מדוע?

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יד

וטעמא דמלתא נראה דכיון שאיסור מוקצה הוא גזירה אטו הוצאה, לכן כל שמטלטל בגופו וכלאחר יד, כיון דבכי האי גוונא בהוצאה פטור מחטאת, מפני שאין דרך הוצאה בכך, הוא הדין נמי דלא גזרו בכי הי"ג איסור מוקצה, ואין הכי נמי דאם מטלטל ברגליו מוקצה כזה שרגילים לטלטל ברגל, דאין זה קרוי מן הצד רק טלטול גמור

הגרש"ז משיב אותנו לשיעור 37, שם למדנו את טעמי איסור מוקצה. הטעם המפורש ביותר בגמרא לאיסור מוקצה הוא שטלטול מוקצה נועד לצמצם את האפשרויות של הוצאה מרשות לרשות בשבת. כמו שנאמר במסכת שבת (דף קכד ע"ב) – "וטלטול גופיה, לאו משום הוצאה היא?", וכן מבאר הראב"ד –

השגת הראב"ד על הרמב"ם הלכות שבת פרק כד הלכה יג

אמרו (שבת קכד) אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא, ועוד אמרו (שם /שבת/ קכג) בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו שאמרו שלשה כלים קטנים נטלים על השלחן, נמצא כי מפני חיוב הוצאה אסרו בטלטול מה שאסרו שהוא גדר להוצאה

מבאר הגרש"ז – מכיוון שגזירת מוקצה נועדה לצמצם את האפשרות של הוצאה מרשות לרשות, חז"ל לא גזרו איסור לטלטל מוקצה באופנים שגם אם יטלטל את המוקצה, ויוציא אותו באופן זה מרשות לרשות, לא יעבור על איסור דאורייתא. מי שמניע את המוקצה החוצה בגופו, או בנשיפה – אינו עובר על איסור טלטול דאורייתא, ועל כן חז"ל לא גזרו איסור על טלטול מוקצה באופנים הללו.

הגרש"ז לומד מכאן נפקא מינה – גם הרא"ש והפוסקים כשיטתו מסכימים שאסור לטלטל ברגליו וכדו' חפצים שרגילים לטלטלם באופן זה.

כפי שנראה מיד בהערה שבשש"כ, הגדרה זו מגדירה לנו גם את אפשרויות הקולא. כל טלטול שאין בטלטול באופן זה איסור הוצאה מרשות לרשות מדאורייתא – אין איסור לטלטל מוקצה באופנים אלה.

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשל"ט) פרק כב סעיף לד

מותר לטלטל דבר מוקצה שלא כדרך שמטלטלין אותו בימות החול, כגון על ידי נשיפה או דחיפה ברגל או במרפק, וכן באחורי ידיו או באצילי ידיו, והוא הנקרא בשם "טלטול בגופו" או "טלטול כלאחר יד". טלטול זה מותר אפילו כשמטלטלו לצורך הדבר המוקצה עצמו, כגון מטבע כסף שמצאו ברחוב, שמותר לדחפו ברגל על מנת להסתירו כדי לזכות בו אחר השבת (אם יש עירוב במקום)

שם הערה עז

עיין תוספת שבת בהקדמתו לסימן שח, שדבר שרגילים תמיד לטלטלו ביד אחת והוא נוטלו בשתי ידיים – גם זה בכלל טלטול מן הצד. וכל שכן כשמטלטלים שני בני אדם, וכל אחד היה יכול לקחתו לבדו

רבנות
סימן שח (רמ"א על סעיף ג)
סימן שי"א סעיף ח

סיכום

טלטול מן הצד

במסכת שבת (דף מ"ג ע"ב) מוצעים שני אופנים לטלטל את המת בשבת –

- א. על ידי הנחת ככר או תינוק על הבסיס עליו המת נמצא, וטלטולם יחד.
- ב. על ידי טלטול מן הצד.

כפי שלמדנו בשיעורים האחרונים, לא ניתן להוסיף חפץ שמותר לטלטלו בכדי להתיר את הטלטול בשבת עצמה. מסקנת הגמרא בדף קמ"ב (ע"ב) היא כדברי רב אשי, האומר שהיתר ככר או תינוק נאמר אודות מת בלבד.

לגבי טלטול מן הצד –

בסוף הסוגיה נאמר שלכולי עלמא, טלטול מן הצד נחשב טלטול, והיתר טלטול המת מן הצד הוא היתר מיוחד שנאמר ביחס למת.

אך בדף קכ"ג (ע"א) מסקנת הגמרא נשמעת להיפך, שטלטול מן הצד אינו נחשב טלטול המוקצה, ומותר! הראשונים (בתוספות, רשב"א, רמב"ם, ועוד) הסכימו שטלטול מן הצד הותר אם הוא נעשה לצורך החפץ המותר, ואסור אם הוא נעשה לצורך החפץ האסור. וכך נפסק בשו"ע (סימן שי"א סעיף ח. בהמשך נלמד שבעל המאור חלק על כך).

גבולות הטלטול מן הצד לצורך דבר המותר

טלטול מן הצד הותר לצורך דבר המותר.

עלינו להגדיר שני דברים – א. מהי הגדרת "טלטול מן הצד"? ב. מהי הגדרת "לצורך דבר המותר"?

1. הגדרת "טלטול מן הצד"

הט"ז התיר להסיר את הפסולת (שהיא מוקצה) מהשולחן בכדי להשתמש במקומו על ידי כלי שמותר לטלטלו. לפי הט"ז, "טלטול מן הצד" הוא טלטול המוקצה בעזרת דבר שמותר לטלטלו.

הגר"ז מלאדי חלק על כך, וביאר שטלטול מן הצד הותר רק במצבים בהם החפץ המותר והאסור בטלטול כבר נמצאים במגע, וטלטול האחד בהכרח יטלטל את השני. בכל מקרה אסור ליזום טלטול של מוקצה על ידי חפץ המותר בטלטול (ומהחזו"א נשמע שאף הוא סובר כך).

2. הגדרת "לצורך דבר המותר"

למדנו שלוש שיטות –

- א. לפי הפרי מגדים – מותר לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך גופו. כלומר – אפילו אם מטרתו היא ליהנות מהמוקצה (באופן המותר, כמובן). לשיטתו, הגדרת "לצורך דבר המותר" היא – לצורך שימוש והנאה המותרים.
- ב. לפי הגר"ז מלאדי – מותר לטלטל את המוקצה מן הצד לצורך מקומו, אך לא גופו. טלטול המוקצה לצורך גופו (גם באופן שמותר ליהנות מהמוקצה) הוא טלטול לצורך הדבר האסור. לשיטתו, "לצורך דבר המותר" הוא טלטול בכדי להשתמש או ליהנות מחפצים שמותר לטלטלם בשבת.
- ג. לפי החזו"א – הפוסקים הקודמים דנו בהיתר טלטול "לצורך דבר המותר" לפי שאלת המטרה – האם המטרה היא להשתמש באופן המותר (פרי מגדים) או בחפץ המותר (גר"ז מלאדי). החזו"א מסביר שהגדרת "לצורך דבר המותר" תלויה בשאלה – את מה האדם מתכוון לטלטל. אם כוונתו לטלטל את החפץ המותר – מותר. ואם כוונתו לטלטל את החפץ שאסור לטלטלו – אסור, בלא תלות בשאלת המטרה הסופית של הטלטול.

טלטול כלאחר יד וטלטול בגופו

במשנה (שבת פרק כ משנה ב) נאמר שמותר לנער קש שעל המיטה בעזרת גופו.

בגמרא על משנה זו (דף קמא ע"א) הגמרא משווה בין סוגיית טלטול מן הצד לבין היתר נייעור הקש על המיטה.

למדנו ארבע שיטות ראשונים שהגדירו את היחס בין נייעור הקש בגופו לבין סוגיית טלטול מן הצד –

- א. בעל המאור – יש זהות בין הסוגיות. מותר לטלטל מוקצה מן הצד, וכל הדוגמאות הללו הן דוגמאות לטלטול מוקצה מן הצד.
- ב. הר"ן – טלטול לצורך הדבר המוקצה אסור, לצורך דבר המותר – מותר. הסוגיה שלנו עוסקת בטלטול המוקצה לצורך מקומו, הכלול בטלטול המוקצה לצורך הדבר המותר.
- ג. הרמב"ן (להבנת החזו"א) – מותר לטלטל מוקצה מן הצד לצורך הדבר המותר (ולא גופו או מקומו). נייעור הקש בגופו איננה פעולת טלטול כלל, אלא פעולה של שכבה, ש"מן הצד" גורמת להזזה של המוקצה.

ד. הרא"ש – טלטול מן הצד הוא טלטול חפץ שמותר לטלטלו יחד עם המוקצה. טלטול זה מותר רק לצורך הדבר המותר (ולא לצורך השימוש במוקצה, ויש לדון אם כוונתו שאסור גם לצורך מקום המוקצה). בסוגיית הקש שעל המיטה מוזכר טלטול מן הצד, אך הכוונה היא לטלטול כלאחר יד, כלומר – בעזרת הגוף, ולא בידיים.

השו"ע והרמ"א פסקו כרא"ש, והתירו לטלטל מוקצה בעזרת גופו או בעזרת נפיה. לאור זאת, המשנה ברורה התיר לטלטל מוקצה בעזרת גופו, גם לצורך המוקצה.

לפי השיטות המתירות, מהי הסברא להיתר מוחלט לטלטל מוקצה בעזרת גופו, שלא כדרך הטלטול? הגרש"ז מבאר שמכיוון שעיקר גזירת מוקצה נגזרה בכדי למנוע הוצאה מרשות לרשות (כפי שלמדנו בשיעור 37), הגזירה לא נגזרה על טלטול שאין איסור דאורייתא להוציא כך מרשות לרשות. בשש"כ פוסק כפוסקים הללו, ובהערות שם פירט אופנים נוספים שמותר לטלטל מוקצה, מכיוון שאין בהם איסור דאורייתא של הוצאה מרשות לרשות אם יטלטל כך.

החזון איש פסק כרמב"ן (בהרחבות עמדנו על כך שהחזון איש למד שרוב הראשונים מסכימים עם שיטה זו), ואסר את הטלטול בעזרת גופו, אם אינו נעשה לצורך דבר המותר. (למעשה החזון איש חולק על שני היתרים מרכזיים שלמדנו בשיעור – א. בהגדרת טלטול מן הצד – החזון"א אוסר להביא חפץ שמותר לטלטלו וליזום את הטלטול מן הצד. ב. טלטול מוקצה בגופו וכלאחר יד – החזון איש פוסק שאין הבדל בין גדרי ביתר לטלטול מן הצד וטלטול בעזרת גופו או כלאחר יד).

בזאת אנו מסיימים בסיעתא דשמיא את הלכות מוקצה. חיילכם לאורייתא!